

HVOR BLEV SUBJEKTET AF I (SOCIAL)PSYKOLOGIEN?

Henrik Skovlund

Ifølge den postmodernistiske socialpsykologi er subjektet at betragte som en ideologisk diskurs, der reproduceres og distribueres i mangfoldige sociale relationer. Dermed forkastes ideen om subjektet som en grundlæggende singulær og realhistorisk entitet med individualpsykologiske egenskaber. I yderste konsekvens står denne opfattelse i modsætning til de basale antagelser om subjektet, som må tages for givet i enhver terapeutisk henseende. På baggrund af denne kontrovers præsenteres Alfred Schutz's socialfænomenologi som en mere moderat og adækvat opfattelse af forholdet mellem subjekt og diskurs, der kan og burde holdes op imod den postmodernistiske socialpsykologi.

Socialkonstruktionismens subjekt

En grundlæggende antagelse inden for den postmoderne psykologi er, at individet er en ideologisk konstruktion på linie med alle andre kulturfænomener. Således fornægtes selvet som en essentiel, singulær størrelse, et kerne-jeg med en personlig og karakteristisk identitet, der udgør det naturlige omdrejningspunkt for psykologiens teori og praksis. Selvet skal i stedet for betragtes som mangfoldigt og flertydigt alt efter kulturens indbyggede muligheder for italesættelse og iscenesættelse af os selv.

Det postmoderne »selv« er især blevet lanceret i Kenneth Gergens skoledannende *socialkonstruktionisme*. Her når fornægtelsen af subjektet som noget grundlæggende singulært og temporalt sammenhængende et midlertidigt højdepunkt i og med, at selvet tenderer mod en opløsning i *narrativer* og *diskurser*. I bred forstand kan disse fortolkes som socialt konstituerede tale-, tænke- og handlemåder, men inden for socialkonstruktionismen skal de snarere anskues som *interaktionsformer*, der er bestemt ved sprogets indbyggede meningsstrukturer. Sprogets formgivende egenskaber betragtes her som det væsentligste medium for vores selvforståelse: »Thus, individuals are not the intentional agents of their own words, creatively and privately converting thoughts to sounds or inscriptions. Rather

they gain their status as selves by taking position within a preexisting form of language. 'I' am I only by virtue of adopting the traditional pronoun in a culturally shared linguistic system» (Gergen, 1991, s.170).

Selvet er dermed »lagt ud« i kommunikative udtryk og er ikke at betragte som et unikt individuelt kendetegn, en stabil intrapsykisk kerne, der karakteriserer individet på tværs af sociale kontekster. Selvet skabes, reproduceres og/eller forandres fra kontekst til kontekst og har således ingen egenskaber, der transcenderer socialitetens relationelle processer: »*Relationships make possible the concept of the self. Previous possessions of the individual – autobiography, emotions, and morality – become possessions of relationships*» (Gergen, 1991, s.170). De egenskaber, ved hvilke vi normalt karakteriserer subjektet, herunder livshistorie, følelser og moral, skal derfor anskues relationelt og ikke som egentlige karakteristika for det enkelte subjekt. Selvet er forudsat af sprog og sociale relationer – ikke omvendt. Selvet er som sådan distribueret ud i socialitetens mangfoldige relationer og ikke singulært, sammenhængende eller afgrænset i nogen betydninger forud for den verbale reproduktion. *Selv* og *selvrepræsentation* bliver på den måde synonyme; vi kan ikke begribe selvet bag om kultursprogets repræsentative konstituering af dette. Sproget tillader ifølge socialkonstruktionismen ingen epistemologisk adgang til et oprindeligt »selv«, eftersom sproget i sin natur er repræsentativt og dermed rekonstruerende.

Hvis selvet er én blandt mange sociale konstruktioner, må psykologien konsekvent ændre sit fokus fra dette til de sociale interaktioner og kommunikative processer som konstituerer sådanne selver: »*As the category of the individual person fades from view, consciousness of construction becomes focal*» (Gergen, 1991, s.170). Forestillingen om individet som en afgrænset entitet, et naturligt locus for bevidsthed og handling må forkastes til fordel for et diskursivt selv, der er underlagt socialitetens variable og ideologiske relativitet.

Selvet i den terapeutiske praksis

Man kan til dette spørge, om socialkonstruktionismen hermed har »tæmmet« selvkategorien en gang for alle? Eller om den diskursive opfattelse af selvet ikke blot læner sig op ad mangel på sociologisme, hvor individualpsykologiske egenskaber udviskes i roller, sprog, talemåder eller (regler for) interaktion? Den rabiate afvisning af subjektets egeneksistens kan nemlig hævdes at stå i direkte modsætning til præmisserne for psykologiens terapeutiske praksis, eftersom den ikke imødekommer forbrugers hverdagsrelaterede oplevelse af sig selv som et kropsligt afgrænset individ, som oplever verden fra et *førstepersonsperspektiv* i kontinuerlig sammenhæng med en *personlig* og *konsistent* livshistorie. Denne umiddelbare oplevelsesdimension afgrænser således os alle som singulære og temporalt

sammenhængende, og besiddende en personlig identitet, der er givet ved det liv, vi lever og oplever fra netop vores personlige perspektiv. Hvordan sådanne almene oplevelser lader sig forklare som konstruktioner er et spørgsmål, som socialkonstruktionismen endnu ikke har besvaret tilfredsstillende, hvorfor den umiddelbare oplevelse af singularitet foreløbig står i modsætning til postulatet om, at selvet grundlæggende er mangfoldigt og distribueret.

Tilsvarende imødekommer subjektafvisningen heller ikke *psykologens* opfattelse af brugeren som besiddende en grundlæggende singularitet, en real historicitet, og ikke mindst individualpsykologiske kapaciteter til reflektivt og volontært at bearbejde sine livsomstændigheder inden og uden for den terapeutiske kontekst. Det er forudsætninger, som enhver anvendt psykologi må hvile på, uanset om den psykologiske intervention orienterer sig mod det enkelte subjekt eller en gruppe af subjekter. Tilskriver psykologen ikke brugerne et minimum af disse egenskaber, ville »terapi« principielt set være umulig.

Gergens fiksering af selvet som lingvistisk narrativ kan let fortolkes som lingvistisk strukturalisme, hvor det, at den sproglige diskurs har status som *fælles* socialt medium for kommunikation, netop udelukker en personlig og idiosynkratisk indfaldsvinkel til vores selvopfattelse. En udelukkelse, som konstruktionismen naturligvis fuldt ud tilsigter. Ifølge konstruktionismen gives der intet selv, som overskrider selvfortællingens grænser, hvorfor selvet i bogstaveligste forstand må anskues som interaktionsmedium lokaliseret i de mellem menneskelige relationer.

Den hårfine balancegang mellem individ og samfund bliver som konsekvens heraf problematisk at opretholde på det lokale og kontekstuelle niveau, som den postmoderne socialpsykologi ønsker at orientere sig imod. I hverdagskonteksten anerkender konstruktionisten teoretisk set *italiesættelsen, den diskursivt formede handling, og de indbyggede mellem menneskelige relationer*, der kan spores i veldefineret diskursiv form (f.eks. titler, koncepter, funktioner og positioner i en virksomhed). Mennesket i et individualpsykologisk perspektiv lades dermed ude af syne og må i bedste fald underforstås for ikke at gøre konstruktionismens bærende udsagn meningsløse: Relationer (mellem selver) eksisterer, men selvet eksisterer ikke eller (sandheden om selvet er at) der er ingen sandhed.

I værste fald åbner faren for selvmodsigelser op for en forvrøvling af socialpsykologiens subjektproblematik, der er værre end hidtil kendt, hvorved den endelige løsning, som konstruktionismen tilsigter, blot forbliver en primitiv kortslutning. En sådan fremmer sjældent psykologens forståelse af sit anvendte genstandsfelt, men efterlader den i bedste fald uændret.

I lyset af disse problemer fortjener den postmodernistiske subjektoplevelse et kvalificeret socialpsykologisk modspil, der på *subjektivitetens* præmisser kan stilles op mod konstruktionismens bud på såvel socialitet som subjektivitet. Subjektiviteten og socialiteten må principielt kunne belyses

fra hver sin polaritet i individ-samfundsproblematikken. Tenderer subjektet mod den totale opløsning i sociologiske kategorier, bliver det oplagt at søge socialpsykologiske indfaldsvinkler, som forudsætter *subjektet* snarere end *sociale strukturer* i sit analytiske udgangspunkt.

Socialfænomenologien som analytisk udgangspunkt

Der har været tilbudt mange typer subjektklassificeringer på baggrund af sociologisk orienterede begreber inden for det socialpsykologiske felt. Kun få socialpsykologer er dog kendt for en radikal *subjektteoretisk* indfaldsvinkel til socialiteten. Heriblandt figurerer sociologen Alfred Schutz (1898-1959)¹, der inspireret af Husserl, forsøgsvist etablerede sin sociologi ud fra fænomenologiske betragtninger. Hans overordnede teser om subjektet og dennes livsverden er udarbejdet i værkerne *The Phenomenology of the Social World (Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt)* fra 1932, samt *Structures of the life world, (Strukturen der Lebenswelt)*, der blev editeret af Thomas Luckmann og udgivet i 1974.

Schutz bliver almindeligvis indskrevet i psykologihistorien som inspirationskilde til *etnometodologien* og den *symbolske interaktionisme*, der i høj grad har arbejdet ud fra socialpsykologiske forudsætninger på linie med socialkonstruktionismens. I psykologihistorien er det således muligt at spore en idehistorisk udvikling fra socialfænomenologien over den symbolske interaktionisme og etnometodologien til socialkonstruktionismen. Fra Schutz's iscenesættelse af den konstruerede sociale verden på den personlige oplevelses grundlag, til konstruktionismens endelige afvisning af denne subjektorientering til fordel for den sociale konstruktion.

I modsætning hertil kan man hævde, at mere nutidige modspil/alternativer til socialkonstruktionismens subjektopfattelse for ukritisk godtager visse af de postmodernistiske præmisser i debatten, eller i bedste fald lader disse præmissers emergens i socialpsykologiens historie ude af syne. For så vidt at man godtager, *decentrering, diskurser, narrativer* eller *kontekster* som dominerende prædikater for det postmoderne samfund, bliver den efterfølgende diskussion et spørgsmål om at »tilpasse« subjektet i en allerede »veldefineret« social virkelighed, hvor kontekst og/eller diskursbegrebets definitoriske rækkevidde på forhånd har primat over subjektkategorien. Denne strategi synes at være bærende for ellers velformulerede modspil til konstruktionismens opfattelse af diskursiv socialitet (Se eksempelvis Harré, 1998, eller Dreier, 1997).

Her er socialfænomenologien qua sin status som præ-postmodernistisk inspirationskilde absolut et konsekvent alternativ til konstruktionismens forudsatte diskursive socialitet. Socialfænomenologien tilbyder en analyse

---

1 Det tyske y; » ü «, blev erstattet af »u«, da Schutz emigrerede til USA i 1939.

med større historisk rækkevidde, hvori man kan modstille præ- eller proto-diskursive opfattelser af socialitet over for diskursive. I sin ideelle form undgår modstillingen mellem socialfænomenologien og konstruktionismen den fare at tage form af en konfrontation mellem to eller flere postmodernistiske psykologier. Socialfænomenologiens troskab mod subjektet er mere vidtrækkende end som så, eftersom det er i selvets tilgang til verden, at den sociale virkelighed søges afdækket og ikke i en forudsat social virkelighed, at selvet søges afdækket.

I det følgende vil Schutz's socialfænomenologi blive præsenteret som et klassisk forsøg på at beskrive opbyggelsen vores sociale virkelighed fra det oplevende subjekts synsvinkel. En opbygning, der i sidste instans resulterer i et diskurslignende begreb, hvorved socialfænomenologien både lader sig konfrontere med konstruktionismens subjekt og dens diskurs i et mere generelt perspektiv.

Fremstillingen vil fokusere på de teser, hvorfra intersubjektiviteten konstitueres, til det der for Schutz bliver hans egentlige »diskurs«, nemlig *person-idealtypen*. Fra dette grundlag skal fremdrages de relevante anskuelser af hhv. subjektivitet og diskurs, der kan specificere de afgørende forskelle mellem socialfænomenologien og socialkonstruktionismen.

Den levede oplevelse

En essentiel forbindelseslinie mellem Husserls fænomenologi og Schutz's sociale livsverden ligger her i antagelsen om, at subjektets reflektive bevidsthed forudsætter en underliggende »levet oplevelse« (Erlebnis), der er kontinuerlig og ikke-differentieret.

Distinktionen mellem differentieret oplevelse og ikke-differentieret oplevelse mener Schutz underbygget af, at der findes oplevelser, der ikke kan reflekteres over, eller som kun i meget vag forstand lader sig reproducere hukommelsesmæssigt. Blandt disse hører oplevelser, der knytter sig tæt til egoets »absolutte privatsfære«, såsom de indre muskulære fornemmelsers koordinering med kroppens bevægelser, tillige oplevelser vi klassificerer under vage begreber såsom *stemninger*, *følelser* og *affekter*. Det gælder for fornemmelser, at deres grad af »rationaliserbarhed« er overensstemmende med graden af hukommelsesbaseret genkaldelse. Evnen til genkaldelse er en forudsætning for refleksion overhovedet, eftersom det, der ikke er genkaldeligt, kun kan leves (Schutz, 1932 s. 53).

Begreberne om det »levede« og det »reflekterede« spiller en væsentlig rolle i Schutz's socialfænomenologi. Dog bruger han begrebet om den »levede oplevelse« på mindst to forskellige måder, der er væsentlige at skelne fra hinanden.

1) *Levet oplevelse som en transcendent betingelse for dagligdagsbevidsthed.* I denne betydning er den levede oplevelse at betragte som et ubrudt »flow« af oplevelse, der endnu ikke har fået sine konturer og dermed ikke er differentierede. Inspireret af Husserl og Bergson bekender Schutz sig således til ideen om en ren kommen og passerer af oplevelser, som går forud for dagligdagens oplevelser af tid og rum. Den levede oplevelse udgør tidsmæssigt et kontinuum, et naturligt »flow« af passerende bevidsthedsfaser, der først opnår sin spatiotemporale struktur i kraft af en opmærksomhedsakt. I hverdagen opleves verden som spatiotemporalt struktureret, differentieret og dermed meningsfuld, men hvis egoets opmærksomhed slækkes i tilstrækkelig grad, vil vi (angiveligt) opleve verden som en forbipasserende strøm af vage og konturløse oplevelseskvaliteter. Egoets bestandige tænke og handle i dets livsverden, dets »opmærksomhed på livet«, forhindrer til daglig en sådan opløsning i kontinuerlige oplevelseskvaliteter (Schutz, 1932, s. 47).

2) *Levet oplevelse som synonym med subjektets umiddelbare oplevelse af en given social livsverden.* I denne betydning bruges »levet oplevelse« om subjektets direkte tilstedeværelse en i oplevet social livsverden, der som sådan er struktureret forud for subjektets tænkning og handling i denne. Den levede oplevelse implicerer her den umiddelbare oplevelse af struktur og intersubjektiv mening. Denne mening gives i forudsatte fortolkningsskemaer, gennem hvilke subjektets oplevelsesverden indordnes. Disse fortolkningsskemaer er i høj grad socialt konstruerede og udgør et medium for perception og handling på et prærefleksivt niveau, det vil sige forud for subjektets bevidste tænkning, planlægning og handling i sin livsverden.

Schutz's skelner ikke konsekvent mellem disse betydninger, men søger dem derimod forenet. Da sidstnævnte i høj grad danner rammen om hans socialfænomenologi, vil de her fordres skarpt adskilt for at undgå potentiel begrebsforvirring og inkonsistens. I det følgende vil vi derfor udelukkende fordybe os i sidstnævnte betydning og dermed lade den transcendentalfænomenologiske af syne.

Mening i handling

Imod Max Webers formulering om, at en aktør tillægger sine handlinger »mening« retrospektivt, fordrer Schutz en definition af handling som 1) en levet oplevelse, der er 2) formet af en plan eller et projekt, der opstår i subjektets spontane aktivitet og som 3) kan skelnes fra alle andre levede oplevelser ved en særegen *opmærksomheds-akt*. (Schutz, 1932, s. 215). Opmærksomhedsakten foregriber den levede oplevelse som *afgrænset* og dermed *meningsfuld* forud for subjektets personlige tolkning og motiver. Som sådan er mening ikke noget, vi tillægger en handling, men det prærefleksiv-

ve *medium*, hvorigennem handlingen tager form. Mening er »*the special way in which the subject attends to his lived experience; it is this which elevates the experience into an action*«. (Schutz, 1932, s. 215).

Med meningen som *medium* afgrænser opmærksomhedsakten de levede oplevelser som enkeltstående, hvormed der dannes grundlag for egoets personlige motivation og handling i henhold til disse. Enkeltstående akter kan på sin side kombineres til mere komplekse enheder, hvorved der opstår en *meningskontekst*. Meningskonteksten spiller en væsentlig rolle for egoets egne begrundelser for handling.

F.eks. vil den enkeltstående perception af, at »det regner« og egoets »åbning af en paraply« ikke have nogen meningsfuld forbindelse, medmindre disse akter relateres til en meningskontekst, hvori forbindelsen mellem det at det regner og åbningen af paraplyen, er specificeret ved det at undgå at blive våd. Bliver akterne projekteret i en sådan meningskontekst, bliver de meningsfulde ved en enkelt opmærksomhedsakt. Spørger man os, hvorfor vi åbner paraplyen, svarer vi, »fordi det regner«, men dette svar er kun gyldigt i kraft af dets syntetiske sammenhæng med handlingens motiv: at undgå at blive våd (Schutz, 1932, s. 93). En akt er således meningsfuld i kraft af at være differentierbar og enkeltstående, men *kombinationen* af akter bliver først meningsfuld i en overordnet meningskontekst.

Schutz's analyse af den levede oplevelse, samt hans redegørelse for mening og handling er langt mere nuanceret og detaljeret i forhold til ovennævnte fremstilling. Her skal der ikke gøres yderligere forsøg på uddybelser. Blot skal det understreges, at Schutz igennem disse analyser konstituerer subjektet som det traditionelle singulære ego med evne til refleksion og handling i en meningsfuld livsverden. Alt i alt et fysisk afgrænset subjekt, der ved meningen som det forudsatte *medium* forholder sig til objekter og subjekter i sin livsverden ud fra et førstepersonsperspektiv. Den levede oplevelses ubrudte temporalitet grundfæster yderligere dette subjekts leven i en real tidslighed, altså som besiddende en konkret *livshistorie*.

Den generelle tese om alteregoet i naturlig perception

I sin beskrivelse af den sociale verden forlader Schutz fænomenologien i dens stringente form og i stedet søger den afdækket i Husserls såkaldte »naturlige indstilling«, d.v.s. den hverdagsrelaterede helhedsoplevelse, der normalt tjener som udgangspunkt for fænomenologiske reduktioner: »*The object we shall be studying, therefore, is the human being who is looking at the world from within the natural attitude. Born into a social world, he comes upon his fellow men and take their existence for granted without question, just as he take for granted the existence of natural objects*« (Schutz, 1932 s. 98). Altså forudsætninger for subjektets sociale livsverden, som er givet i oplevelsen af den.

En grundlæggende tese er, at vi opfatter eksistensen af andre subjekter simultant eller quasi-simultant, d.v.s. at det enkelte subjekt er intersubjektivt tilgængeligt gennem udtryk immanente i oplevelsen af kroppe i bevægelse: »as I am always interpreting these perceptions as 'body of another', I am always interpreting them as something having an implicit reference to 'consciousness of another'« (Schutz, 1932, s. 101).

Denne tolkningsramme kalder Schutz for »the general thesis of the alter ego in natural perception«. I kropssprog og mimik forbindes egoet med alteregoet prærefleksivt og udgør »et ekspressivt felt« med underforstået adgang til den enkeltes levede oplevelser: »...significant apprehension of the others body as an expressive field does not involve inference or judgement in the usual sense. Rather what is involved is a certain intentional act which utilizes an already established code of interpretation directing us through the bodily movement to the underlying lived experience.« (s. 101). Denne tilgang er ikke en præciserende afspejling af alteregoet subjektive synsvinkel, eftersom denne kun kan gennemleves direkte af subjektet selv, men dog en perceptuelt uformidlet *indikering* af vedkommendes mentale tilstand.

Der ligger i tesen den dobbelthed, at subjektet på den ene side anerkendes som havende privilegeret tilgang til sit eget bevidsthedsindhold, men at det på den anden side har en lige så umiddelbar adgang til andres *subjektivitet* (men ikke deres personlige bevidsthedsindhold) gennem deres ekspressive adfærd.

Kropssproget og mimikken etablerer en prærefleksiv subjektivitet gennem forbindelsen mellem subjektiv oplevelse og ekspressive udtryk. Det skema, fra hvilket denne adfærd bliver »fortolket« som subjektiv, er ifølge Schutz forudsat ved deres *naturlige* forbindelse. Der behøves ingen yderligere refleksion i form af »analogi-slutninger« (Schutz & Luckmann 1974, s. 62) eller »empati-akter« (Schutz, 1932, s. 114) for at etablere denne grundlæggende intersubjektive intimitet mellem egoet og alteregoet.

Den vigtigste pointe hos Schutz er her, at den historiske situation, hvortil vi bliver født uproblematisk forudsætter medmennesket som *eksisterende* og umiddelbar *tilgængeligt som subjekt* fra vores indbyrdes førstepersonsperspektiver.

Den udvekslingsmulige subjektive synsvinkel

Den umiddelbare oplevelse af alteregoet suppleres yderligere af en forudsat idealisering om muligheden for gensidig indleven sig i hinandens personlige perspektiver: »If I were there, where he is now, then I would experience things in the same perspective, distance and reach as he does. And if he were here where I am now, he would experience things from the same perspective as I«. (Schutz & Luckmann, 1974, s. 60)

Ifølge Schutz er den mellemmenneskelige kommunikation forudsat af en sådan fælles idealisering. Umiddelbart tager vi for givet, at vores personlige synsvinkler kan udveksles, at vi kan opleve verden på en identisk måde, hvis vi oplevede denne fra samme tid og sted som vores medmenneske.

Det personlige perspektiv, som kendetegner subjektets synsvinkel, kalder Schutz for *den individuelle handlingszone*. Denne udfolder sig i subjektets umiddelbare oplevelsessfære og implicerer de subjekter og objekter, der i denne gives som genstande for opmærksomhed og handling.

Den forudsatte mulighed for gensidig udveksling af individuelle synsvinkler implicerer dog endnu en idealisering.

Relevanssystemernes kongruens

Ud over muligheden for den umiddelbare udveksling af subjektive synsvinkler tages det for givet, *at vores indbyrdes biografiske synsvinkler ikke er væsentlig afvigende i den sociale praksis*. I denne praksis handler vi mod og med andre subjekter, som oplevede vi verden på en identisk måde. Principielt set handler vi mod objekter i omverdenen, som var de os tilgængelige med fælles *relevans* og betydning på tværs af vores individuelle livshistorier. I den sociale livsverden forfølger vi praktiske mål, hvor vi uden hensyn til forskelle i synsvinkler eller autobiografi handler mod den sociale verdens objekter *»as if we had experienced in an identical way, and explicated the objects and their properties in front of us«* (Schutz & Luckmann, 1974, s. 60). Således forudsætter vi umiddelbar kongruens mellem vore biografiske betydningssystemer i den sociale livsverden. Afvigelser mellem relevanssystemer er noget, vi erkender *retrospektivt* (Schutz & Luckmann, 1974, s. 61).

Den generelle tese om perspektivernes reciprocitet

Tilsammen konstituerer disse pragmatiske idealiseringer *den generelle tese om perspektivernes reciprocitet* som en levet social forudsætning for kommunikation og fælles handling. Hvad der i denne tese især er værd at bemærke er, at lingvistiske fikseringer *forudsætter* en sådan reciprocitet, snarere en, den *sætter* dem. At vi tager for givet, at andre er subjekter som os selv, og at vi lever i en fælles verden er *ikke* resultat af en social forhandlingsproces, men en forudsætning for tilegnelse af lingvistiske fikseringer overhovedet: *»To prevent one from mistaking these object of thought as a result of a contrat social, it must be emphasized that they are already encountered in language by every individual born into a historical situation. The fact that individuals can acquire the life-worlds linguistics (that is*

social) formation as the basis of their world view, rests on the general thesis of reciprocal perspectives«. (Schutz og Luckmann, 1974, s. 60). Den personlige tilegnelse af den sociale verden hviler på en prælingvistisk individualitet (det personlige perspektiv), såvel som en prælingvistisk reciprocitet mellem individuelle perspektiver. I henhold til dette afhænger sprogets socialiseringsegenskaber af perspektivernes reciprocitet og ikke omvendt.

På dette grundlag fremdrages de mere specifikke intersubjektive orienteringer, som subjektet kan indtræde i inden for sin individuelle handlingszone.

Du-orientering

Når vi inden for vores handlingszone retter os mod et medmenneske, uden at vedkommende nødvendigvis retter sin opmærksomhed mod os (f.eks. hvis vi observerer et menneske i færd med at udføre et arbejde), konstitueres den umiddelbare *du-relation*. I denne kan vi indtræde i en umiddelbar intersubjektivitet indikeret ved kropssprog. Ved yderligere refleksion kan vi herpå deducere os frem til præciseringer af dette menneskes subjektive oplevelsesverden ud fra denne forudsatte meningskontekst.

Den basale intersubjektivitet, på hvilken du-orienteringen hviler, er førprædikativ og forudsætter ingen yderligere refleksion: »...*we are not here concerned with a judgment based on analogy. The thou-orientation is originally pre-predicative. I do just not reflect polythetically: 'this here is a man like I'; rather, I actually grasp the man in his existence before me, in temporal and spatial immediacy*«. (Schutz & Luckmann, s. 62). Dermed består du-orienteringen i sin ideelle form blot i at være intentionelt rettet mod et tilstedeværende medmenneske som værende *levende og bevidst* (Schutz, 1932 s.164).

Du-orientering er at betragte som et *formelt* koncept frem for et *empirisk*, eftersom vi i konkrete sociale situationer altid orienterer os imod medmennesket som et *specifikt* menneske: »*Empirically, there is no 'pure' thou-orientation. When I meet a fellow man it is always also a particular man, or in any case a particular type of man with his particularities. The thou-orientation is thus continuously articulated in various stages of the concrete apprehension and typification of the thou*« (Schutz, 1932 s.164). Den formelle du-orientering forudsættes således i de varierende sociale situationer og vil vedvarende komme realiseres i forskellige stadier af disse.

Du-orienteringen kan være unilateral eller reciprok, alt efter om vi ensidigt retter opmærksomheden mod et medmenneske (som medmenneske), eller om vedkommende tilsvarende retter sin opmærksomhed mod os (som medmenneske).

Vi-orientering

Hvis medmennesket tilsvarende retter sin opmærksomhed mod os, således at du-orienteringen er *gensidig*, etableres en social situation, en såkaldt *vi-orientering*. Denne afviger ikke væsentligt fra du-orienteringen ud over reciprociteten. Det gælder for denne som for du-orienteringen, at vi-orienteringen i sin rene ideelle form kun vedrører vores gensidige oplevelse af hinanden som levende og bevidste medmennesker. I etableringen af en konkret vi-orientering fordres der ingen yderligere *indleven* sig i hinandens specifikke synsvinkler, vi behøver blot at være til stede inden for hinandens handlingszoner.

Som eksempel nævner Schutz en situation, hvor vi sammen med et medmenneske betragter en fugl i flugt hen over himlen. I en sådan situation er vi under fuglens flugt »blevet ældre sammen«. Vi har måske bemærket, at vores medmenneskes blik tilsvarende var rettet mod fuglen, og at vedkommendes hoved bevægede sig i samme retning som vores eget under fugleflugten. I så tilfælde kan vi sige, at *vi* har betragtet en fugleflugt, men dette overskrider ikke en formodning om en mere generel korrespondance mellem vores personlige oplevelser af fugleflugten. Der behøves ingen præcis viden om, hvordan disse oplevelser er struktureret fra modpartens specifikke synsvinkel: »*It is enough for me to know that you are a fellow human being who was watching the same thing as I*«. (Schutz, 1932, s.165) Der er altså tale om en prærefleksiv intersubjektivitet, hvor vores personlige oplevelser koordineres med modpartens ekspressive adfærd som den umiddelbare indikation af vedkommendes egen oplevelse.

I vi-orienteringen foregår en gensidig spejling af hinandens subjektivitet, således at vi ikke kun opfatter modparten i *sin* subjektivitet, men også vores egen udtrykt i modpartens rettedhed mod os. Subjektivitet spejles gensidigt i denne prærefleksive koordinering af oplevelse og adfærd. Med henvisning til Charles H. Cooley skriver Schutz, at denne reciprokke spejling er fundamental i selve socialiseringsprocessen (Schutz & Luckmann, 1974, s. 67).

Hvad der gør sig gældende for du-orienteringen, gør sig tilsvarende gældende for vi-orienteringen, nemlig at den i sin ideale form kun bærer bevidstheden *om*, at *et andet subjekt er til stede inden for vores handlingszone*. I sine konkrete former implicerer vi-orienteringen yderligere uddybninger og grader af indlevelse, men disse gradueringer hviler på samme ideelle fundament: »*The act of love, as well as a superficial conversation between two strangers, is an example of the we-relation*«. (Schutz & Luckmann, 1974 s. 65). Kærlighedsforhold og tilfældige samtaler med fremmede etableres begge på baggrund af den ideelle vi-relation, men er i høj grad et udtryk for forskellige grader af intersubjektiv indlevelse. Yderligere så er vi-orienteringen på linie med du-orientering før-prædikative *levede* forudsætninger. En gennemgående refleksion over en levet vi-orien-

tering fordrer, at vi *træder ud* af denne, eftersom vi kun kan reflektere over disse levede begivenheder *ex post facto*. Jo mere vi hengiver os til refleksionen, jo mere distanceret bliver vi til det levede nu og dets implicerede subjekter.

For så vidt har det indtil videre handlet om de levede sociale forudsætninger, der gør sig gældende i den såkaldte *ansigt til ansigt-situation*. Det er den *direkte* sociale konfrontation, Schutz's aksiomer omhandler, og dermed også hvad han kalder den *umiddelbare* intersubjektivitet. Den *middelbare* (eller medierede) socialitet opstår i det øjeblik, vores medmenneske ikke længere er tilgængelig inden for vores handlingszone, men i stedet for opretholdes i idealtypiske tankekonstruktioner. Dermed konstitueres endnu et intersubjektivt niveau, men denne gang ikke på den direkte socialitets præmisser, omend disse stadig er grundlæggende for intersubjektivitet overhovedet.

De-orientering

Når medmennesket ikke længere er fysisk tilstedeværende, er intersubjektiviteten ikke formidlet ved du- eller vi-orientering. Et sådan fysisk fraværende medmenneske adresserer Schutz som en *samtidig*. Vores viden om sådanne samtidige er fuldt ud formidlet og deskriptivt. En persons karakteristika bestemmes således ved følgeslutninger, hvormed den indirekte vi-orientering bliver etableret. Denne viden om vores samtidige kan udtrages af vores egne konkrete vi-orienteringer, eller de kan formidles ved at andre gør os opmærksom på dem. I sidstnævnte tilfælde er vi overladt til andres viden om vores samtidige og må underforstået stole på, hvad der bliver os fortalt, og at vores samtidige ikke har forandret sig eller forandrer sig i forhold til disse typificeringer.

Deres eksistens som samtidige kan dog yderligere bekræftes i kulturprodukter. Alt fra redskaber til institutioner, inklusive konventionelle måder at handle på, bærer reference til vores samtidige: »*I can read in these cultural objects the subjektive experiences of other whom I do not know*« (1932, s.182). Denne slutning afhænger dog igen af konkrete situationer, hvori man eksempelvis har bevidnet frembringelsen af et kulturelt produkt. Forstår vi ikke produktet analogt med sådan en levet kontekst, behandler vi det måske som et hvilket som helst naturligt objekt, såsom en *sten* eller et *træ*.

Forholdet til vores samtidige hviler ikke i denne situation på tesen om alteregoet i naturlig perception. Alteregoet er ikke længere givet før-prædikativt i den levede oplevelse, tværtimod, så er al viden om vores samtidige prædikativ af natur: »*It is formed by means of interpretive judgements involving all my knowledge of the social world, although with varying degrees of explicitness*.« (1932, s.183). Det er altså først i denne form for intersubjektiv orientering, at refleksionen får primær status frem for den le-

vede oplevelse. Schutz skriver, at denne orientering udgør den egentlige rettedhed mod »andre«, hvor indirekte denne end måtte forekomme. I sin ideelle form benævnes dette som *de-orientering*. I det levede liv er overgangen fra den direkte intersubjektivitet til de-orienteringen ofte glidende og anonym, eksempelvis når vi taler med en person ansigt til ansigt, for herefter at kommunikere med vedkommende telefonisk, modtage et brev fra vedkommende, og til sidst modtage en besked fra tredjehånd.

Netop fordi de-orienteringen ikke udfolder sig som levede oplevelser af vores medmennesker, retter vi os ikke mod vores samtidige som konkrete »selver«. Hvad vi forholder os til er vores egne erfaringer fra den sociale virkelighed. Vores medmennesker bliver her opbygget i vores bevidsthed ud fra en syntese af vores egne (og andres) fortolkninger. Da en sådan forholden sig til vores samtidige er baseret på mange direkte og indirekte kilder, konstitueres disse som en generel *person-idealtype*.

Denne idealtype er en abstrakt forholden sig til vores samtidige baseret på erfaring og andenhåndsviden. Hvor den levede socialitet altid vedrører specifikke subjekter med deres specifikke karakteristika, så vil forskellige subjekter blive indordnet under person-idealtypen som homogene og uforanderlige, hvorved individuelle kendetegn og forskelligheder udviskes: »...no matter how many people are subsumed under the ideal type, it correspond to no one in particular« (Schutz, 1932, s.184).

Schutz fremdrager eksempler, såsom at poste et brev eller opføre sig lovlydigt delvist er at forholde sig til idealtyper. Når vi sender et brev, forventer vi, at det vil komme idealtypen »ansatte ved postvæsenet« i hænde. Når vi opfører os lydigt i henhold til gældende love og regler, forholder vi os socialt til idealtypen »politifolk«, i hvert tilfælde for så vidt at vi forsøger at undgå en »pludselig ankomst« af disse.

Vores forholden os til vores samtidige i form af idealtyper konstituerer således en *medieret* socialitet, der ifølge Schutz er at betragte som en *objektiv* meningskontekst, mens tesen om alteregoet i naturlig perception, samt den generelle tese om perspektivernes reciprocitet, begge er *subjektive* meningskontekster, der forudsættes i den levede (direkte) socialitet. Baseret set hviler den objektive meningskontekst på den subjektive, men bliver netop »objektiv« i abstraheringen fra det konkrete subjekt. Graden af anonymisering står i proportionalt forhold til graden af objektivisering: »The more anonymous the type (by which a contemporary is experienced), the more strongly objectivated is the meaning-context that is foisted upon the other« (Schutz & Luckmann, 1974, s. 80).

Vores sociale verden af samtidige er forudsat af fortidige subjekter, såvel som rettet mod fremtidige. Det er heri at muligheden for løsrivelse af det konkrete subjekt impliceres. Institutioner og kulturprodukter bærer indirekte vidnesbyrd om andre subjekters eksistens og bevidsthedsliv, men tillader en objektivisering i idealtyper, som bliver et redskab for socialitet, der transcenderer den direkte intersubjektivitet. Idealtyper er i sin natur in-

variable, hvormed de adskiller sig fra den direkte sociale situation, hvori vores medmenneskers »fortid« koordineres med vores egen skridt for skridt. Som typificeringer er de definitivt bestemt og ikke åbne for intersubjektiv foranderlighed som i en konkrete vi-orientering.

Biografiens typificeringer og den sociale konstruktion

Ifølge Schutz udgør kulturens og samfundshistoriens typificeringer den meningskontekst, vi er født ind i, hvorved de ved intersubjektiv formidling bliver en del af subjektets »naturlige indstilling« til den sociale verden. Vores forholdene os til vores samtidige, fortidige og fremtidige medmennesker i form af idealtyper er uproblematisk, i og med at disse sociale kategorier tages for givet og anvendes anonymt af subjektet. Dog sætter de en ontologisk betingelse for vores eget levede liv i den sociale virkelighed, de bliver nemlig en væsentlig forudsætning for artikuleringen af vores egen livshistorie.

Samfundet tilbyder i sine historisk funderede meningsstrukturer eksempelvis forskellige karrierer og positioner, der i sig selv implicerer en typisk biografi, en forudbestemt »course of life« i den sociale virkelighed. Sådanne biografier består grundlæggende af typificeringer, der kombineres kronologisk. Blandt comanche-indianere kunne en sådan kombination være udtrykt i biografien *yngling-kriger-vismænd* og i vores eget samfund i biografien *gymnasieelev-teknikumstuderende-ingeniør*.

Biografierne bestemmes samfundsmæssigt i sociale institutioner, love og forskrifter for social adfærd, hvorved de bliver dirigerende for subjektets sociale handlinger under forskellige grader af anonymitet. Schutz skriver, at subjektet oplever disse biografier som muligheder, der kan opnås, omend grænserne er bestemt socialt. I nogle samfund er visse biografier eksempelvis forbeholdt mænd, mens andre er forbeholdt kvinder. Yderligere kan visse positioner kun opnås i kronologisk rækkefølge eller er forudsat en vis alder.

Oplevelsesmæssigt kan subjektet dog opleve tilegnelsen af en biografi, som et frit valg eller som forceret af sine forældre. Disse variationer afhænger af de objektive grader af frihed, hvorunder subjektet tilegner sig sin naturlige indstilling. Disse sociale »superstrukturer« formidles gennem vi-orienteringerne, såvel som de-orienteringer, inden for grænserne af den umiddelbare intersubjektivitet såvel som de anonyme strukturer i den middelbare sociale verden. Biografier tilbydes i alle samfund, den uomgængelige betingelse er, at disse artikuleres i sociale kategorier (Schutz og Luckmann, 1974 s. 98).

Skematisk Opsummering

Den del af Schutz socialfænomenologi der her er uddraget, lader sig opsummere i nedenstående skema. Samlet set indrammer modellen de fundamentale aspekter af det som Schutz kalder vores »naturlige indstilling«.

Den naturlige indstilling:

FORMELLE INTERSUBJEKTIVE FORUDSÆTNINGER			
1. Aksiom: Tesen om alteregoet i naturlig perception.			
2. Aksiom: Tesen om den udvekslingsmulige subjektive synsvinkel			
3. Aksiom: Tesen om relevanssystemernes kongruens			
Den generelle tese om perspektivernes reciprocitet			
REALE INTERSUBJEKTIVE ORIENTERINGER			
		Prærefleksiv/ Prælingvistisk	Refleksiv/ Lingvistisk
Direkte intersubjektivitet	Du-orientering	Oplevelsen af andres direkte nærvær som subjekter, formildet i ekspressiv adfærd	Rettetheden mod andres direkte nærvær som subjekter formildet i tale og tegn
	Vi-orientering (reciprok du-orientering)	Gensidig oplevelse af fælles nærvær som subjekter formildet i koordineret ekspressiv adfærd	Graderet intersubjektiv indlevelse som følge af empati, analogislutninger og interpersonelle relationer
Indirekte intersubjektivitet	De-orientering	Anonym brug af sociale kategorier: akter, idealtyper, biografier og relevanssystemer	Refleksiv forholde sig til person-idealtyper gennem personlig erfaring, andenshåndsviden og kulturprodukter

I hverdagens sammenhæng impliceres disse aspekter som fundamentale for vores naturlige indstilling, hvori de udfoldes under forskellige grader af anonymitet. En hovedpointe er, at den refleksive intersubjektivitet altid forudsætter den prærefleksive.

Det prærefleksive subjekt vs. det diskursive selv

Som nævnt så konstituerer Schutz subjektet som det traditionelle singularære selv, hvis liv udfoldes i en naturlig prærefleksiv temporalitet, og som tilskrives rationel evne til at handle på baggrund af mening.

Her konstitueres således et klassisk »ego« i egenskaber, der lader sig opsummere under kategorierne *singularitet*, *rationalitet* (eller *intentionalitet*)

og *historicitet*. Singularitet som det forhold, at subjektet udgør en afgrænset entitet, der oplever verden fra et førstepersonsperspektiv. Rationalitet/intentionalitet som det forhold, at subjektet retter sig imod subjekter og objekter i dets oplevelsesverden på baggrund af prærefleksiv såvel som reflektiv *mening*. Endelig refererer historicitet til den naturlige tidslighed, i hvilken subjektets livshistorie tager form. Alt sammen egenskaber, som Gergen ønsker »relationaliserede« og afprivatiserede.

Da Schutz samtidigt fokuserer subjektet som prærefleksivt og dermed før-prædikativt, er den åbenlyse konsekvens, at dette subjekt pr. definition ikke er bestemt af den lingvistiske reproduktion, eftersom denne altid må betragtes som reproduceret på baggrund af en *allerede levet* (og oplevet) subjektivitet. Den grundlæggende subjektivitet forbliver således i socialfænomenologien den transcendentale betingelse, på hvilken enhver retrospektiv overvejelse, genfortælling eller rationelle modificeringer af vores egen selvforståelse hviler.

Schutz potentielle argument mod Gergens selvdiskurs kan hentes i Schutz meningsbegreb. En hovedpointe var her, at mening ikke tillægges vores handlinger retrospektivt, men at handling som enkeltstående »projekter« allerede er strukturerede og dermed meningsfulde. Man kan sige at ifølge Schutz, så går den sociale aktivitet ikke forud for meningen som en »kaotisk« masse, der bliver struktureret ved reflektiv og arbitrær afgrænsning af en serie handlingssekvenser, der bliver tillagt lige så arbitrær mening. Derimod vil der allerede i den sociale handlings grundform, forudsættes en mening, der anvendes anonymt og før-prædikativt i selve opmærksomhedsakten.

Gergens stærke fokus på sproget og talehandlingen som den sociale verdens strukturerende principper synes ikke i sine logiske konsekvenser at kunne fraskrive sig et sådant underforstået socialt kaos, der først opnår sin egentlige struktur i italesættelsen. Og denne struktur er tilmed foranderlig, relativ og kun båret af sprogets interne logik: »...it [language] operates according to an inner logic of its own, according to its own conventions... Language principally carry themselves« (Gergen, 1991 s.107).

Her hjælper det ikke konstruktionismen at forudsætte sproget som social betingelse, det bliver den sociale verden i sine perceptuelle og prælingvistiske former ikke mere struktureret af. Tværtimod, så er sprogets foranderlighed og flertydighed, det som relativiserer fænomenverdenen. Grundlæggende vil der stadig være tale om, at vores perceptuelt givne fysiske og interpersonelle virkelighed er meningsløs og kun opnår sin struktur, funktioner og værdier ved sproglig rekonstruktion.

Konsekvenserne af standpunktet bliver tydelige, hvis vi erindrer alle de situationer, hvor vi foretager os ét og tænker på noget andet. Kører vi i bil, mens vi tænker på vores arbejde, husleje, partnere eller lignende, støtter vi os på den ene side i det levede nu til de strukturer og funktioner, der perceptuelt og sensomotorisk er nødvendige, for at vi kan orientere os og sty-

re bilen, og på den anden side er vi reflektivt »et andet sted«. Vi hverken tænker eller italesætter det levede nu, foretager refleksive identificeringer af situationen, eller ræsonnerer os til det oplevede nu's logiske strukturer.

I kraft af vores anonyme anvendelse af oplevelsens givne strukturer etableres tværtimod det grundlag, fra hvilket vi ikke længere er afhængige af refleksionens eksplicite engagement i situation. Vores opmærksomhed deles naturligt og uproblematisk, for så vidt at der i situationen ikke opstår vanskeligheder (f.eks. vejarbejde, trafikkaos), der igen fordrer vores fokuserede opmærksomhed. Alt andet lige mister den perceptuelle verden ikke sine strukturer ved den lingvistiske abstrahering, men er grundlæggende strukturerede i samfundets fysiske udtryk: veje, bygninger, broer, tunneller m.v. Var disse kategoriers mening os kun tilgængelige i deres lingvistiske form, ville det være os umuligt at færdes i samfundet, selv på de mest primitive perceptuelle og sansemæssige betingelser.

Den dobbelte væren

Hvor socialt konstruerede perceptionskategorierne end måtte være, er de grundlæggende *uafhængige* af den sproglige diskurs i vores væren-i-situationen, d.v.s. i den levede socialitet. Selv hvis vi regner med, at kategorierne bliver *tilegnet* lingvistisk, så er der i eksemplet stadig god grund til at opretholde distinktionen mellem det levede (at orientere sig, styre bilen) og det reflekterede (at tænke på arbejdsopgaver), om end denne dobbelthed i vores væren ofte er stærkt sammenfaldende, hvorfor de perceptuelle og lingvistiske kategorier kan synes uadskillelige.

De sociale kategorier er samfundsmæssigt set grundfæstet i fysiske udtryk (bygninger og infrastruktur), såvel som normative handlingssekvenser, der under- og efter den sociale tilegnelse anvendes aktivt på et anonymt og prælingvistisk niveau. Det er fra disse givne meningskontekster, vi kan foretage yderligere refleksion over vores væren og modificere vores handlinger i henhold til. Her opløser konstruktionismen konsekvent den anonyme »diskurs« i den lingvistiske typificering, der som interaktionsform nødvendigvis må være *eksplicit* for at gøre sig gældende, d.v.s. *i brug mellem mindst to subjekter* i den direkte interaktion.

Samme begrænsninger vil for konstruktionismen gøre sig gældende, hvad subjektet angår. Enten lader dette sig slet ikke bestemme som prælingvistisk forudsætning, eller må i bedste fald anskues som udflydende, kaotisk og kun relativt sammenhængende, før italesættelsen bestemmer den egentlige struktur. Gergen sigter bevidst mod selvet som pluralt og mangetydigt: *In the end consciousness of construction turns reflexive. The very consciousness of self-construction must inevitably be viewed as a construction, and this sense as well...with no ultimate grounding in one indivisible self.* (Gergen 1991, s. 138). Bevidstheden om, at selvet er en kon-

struktion, er i sig selv en konstruktion, hvormed det singulære selv opløses i en uendelig regres af konstruktioner. Selvet som et forudsat locus for egne refleksioner (om selvet) grundfæstes hermed som epistemisk utilgængeligt i reproduktionens uendelige variationer. Hverken *før* eller *under* den lingvistiske reproduktion gives der et singulært subjekt.

Igen lader konstruktionismen den levede subjektivitet ude af syne. Vores prælingvistiske væren anerkendes ikke eller underforstås som kaotisk uden for den sproglige diskurs' formgivende rammer. Konsekvenserne kan illustreres med et eksempel analogt til førnævnte: Vi er til middag hos familien, spiser, udveksler bemærkninger, mens vi i erindringen gennemlever et skænderi dagen i forvejen. Den dobbelte væren udtrykker sig her i en *direkte* socialitet, en *vi-orientering* med Schutz's ord, og en *erindret* socialitet, d.v.s en *de-orientering*, formidlet i tankens lingvistiske fikseringer. Vores abstraheren lader dog ikke *vi-orienteringens* intersubjektive strukturer af syne, men anonymiserer dem blot midlertidigt, indtil vi atter lader os medrive af situationen.

I henhold til Schutz's sociale aksiomer er der intet usædvanligt i denne dobbelthed, hvis vi erindrer, at den generelle tese om perspektivernes reciprocitet går forud for den lingvistiske fiksering. I den levede oplevelse er subjektet såvel som medmennesket givet og behøver ingen yderligere verificering som sådanne. I refleksionen kan vi transcendere det levede nu, men ikke disse intersubjektive meningskontekster i sig selv. Disse er førprædikative af natur, og ingen oplevelse i vores sociale livsverden er dem foruden.

Eftersom Gergen vil den anden vej rundt, fra sproget som social forudsætning til formuleringen af subjektiviteten, er den prærefleksive sprogbruger umulig at fikseres som andet end en alternativ ideologisk position i konstruktionen af selvet. Konsekvent bliver vores dobbelte væren i hhv. perceptionens aktuelle nu og tankens transcenderende forholdet sig til nutid, fortid og fremtid umulig at begribe. Subjektet såvel som den her-og-nu-oplevelse, der kendetegner førstepersonsperspektivet, kan principielt set kun spores i den refleksive kommunikation, hvorfor de prærefleksive levede forudsætninger må afvises som erkendelsesmæssigt utilgængelige eller selv opløses som konstruktioner. Hvis al tale om et før-prædikativt her-og-nu oplevende subjekt blot henviser til endnu en konstruktion, opløses tillige nuet i den før-prædikative socialitet. Det gælder for nuet ligesom for subjektet, at den retrospektivt formulerede diskurs ikke henviser ud over sig selv som *re-præsentation* og derfor ikke kan fikseres det levede prærefleksive »nu« som andet end sådan.

Subjektets og det unikke førstepersonsperspektiv, der kendetegner dets levede nu, udviskes dermed i diskursernes pluralitet og kan ikke længere tages for givet som det intersubjektive grundlag, fra hvilket vi yderligere kan koordinere, sammenligne og indleve os i hinandens personlige perspektiver. I sine yderste konsekvenser vil konstruktionismen hermed eli-

minere samtlige af Schutz's intersubjektive aksiomer som andet end lige så prædikative som alle andre italesættelser af subjektets personlige synsvinkel, hvormed vi nægtes adgang til en prærefleksiv intersubjektivitet overhovedet.

Idealtypificeringer vs. diskurser

Ifølge konstruktionismen er det utvivlsomt diskursen, som bestemmer den »individuelle« identitetsfølelse og selvopfattelse. Da diskursen er social, er den heraf konstituerede individualitet principielt set illusorisk af karakter. Der findes ikke individuelle selver, kun *sociale* prædikater for sådanne. Sammenligner man denne formulering af den sociale diskurs med Schutz's *idealtypificeringer*, så er der igen tale modsatrettede positioner. Den helt tydelige forskel ligger i Schutz's udsagn om, at idealtypificeringen er en generalisering, *der ikke henviser til nogen bestemt*. I konkrete vi-orienteringer retter vi os altid mod medmennesket som et specifikt medmenneske med sine personlige karakteristika, mens de-orienteringens rettedhed mod idealtypificeringer etableres på den abstrakte socialitets præmisser. Det er i denne abstraheren fra den konkrete vi-orientering, at idealtypificeringer bliver »objektive« af karakter.

For så vidt antyder Schutz her, at subjektet i sine unikke individualhistoriske former slet ikke lader sig indfange i generaltypificeringer, eftersom disse netop tjener det formål at udviske de individuelle variationer til fordel for en mindste fællesnævner bestemt i sociologiske kategorier. De kan konsekvent kun tjene som *rammebetingelser* for den levede subjektivitet, som objektive forudsætninger, der fra et allerede givet subjektivt standpunkt skal tilegnes og blive en del af det forudsatte subjekts »naturlige indstilling«, før de kan realiseres individualpsykologisk. Som rammebetingelser vil de blive realiseret i et utal af konkrete variationer, der alt andet lige bestemmes af subjektets personlige fortolkninger og anvendelse af typificeringerne. Ifølge konstruktionismen er det subjektet, som underforstået tilegner sig sin unikke individualhistorie i kraft af diskursernes pluralitet, mens socialfænomenologien lader diskursen tilegne sig sin unikke form ved hjælp af individualhistoriernes pluralitet.

Det er tydeligt, at Schutz dermed sætter den individuelle variation over den diskursive og eksklusivt henviser diskursen til de-orienteringen. Diskursens »subjektiverende« og »intersubjektiverende« rækkevidde er hermed begrænset, og den tilbyder ikke a priori en unik og personlig selvforståelse i kraft af dens objektiverende status. Forudsættes den individualpsykologiske variation frem for den diskursive pluralitet, bliver diskursen kun relevant i den medierede socialitet, hvor den vil være eksplicit formuleret, mens den i vi-orienteringen vil anonymiseres som en definitiv rammebetingelse for vores generelle socialisering. Som objektivering gri-

ber diskursen netop ikke subjektet lokalt, hvorfor dens identitetsgivende egenskaber løsnas og opløses i alle andre »objektive« betingelser for vores samfundsmæssige eksistens. Diskursen er ikke længere central i analysen af den individuelle identitetsfølelse, det er derimod det levede liv i hvis naturlige temporalitet, individet realiserer og konkretiserer idealtypificeringerne, »indlever« konkret mening i disse, kunne man sige.

Det er heri naturligt, at Schutz's »diskurser« er af mindre relevans i analysen af den sociale verden. Fraskriver man først diskursens magt over individualhistorien ved at omvende forholdet mellem dem som hhv. forudsætning og konsekvens, så mister diskursen sin dominans i bestemmelsen af subjektets reflektive selvforståelse.

Da diskursen er henvist de-orienteringen som en idealtypificering, formår den ikke engang at definere det *specifikke* indhold af den konkrete vi-orientering, hvormed også mere nutidige begreber som »kontekst«, den lokale sociale situation, løsrives fra diskursens definitoriske rækkevidde. Diskursen sætter kun de ideelle betingelser for vi-orienteringen, men henviser ikke specifikt til nogen af disse sociale kontekster. Disse er uendeligt varierede af natur og reproducerer kun diskursen under mindste fællesnævner.

Narrativer vs. biografier

I socialkonstruktionismen anskues den egentlige selvdiskurs som et *narrativ*, det vil sige en fortælleform (f.eks. begyndelse-højdepunkt-slutning), i henhold til hvilken vi rekonstruerer vores livshistorie efter nøjagtig samme principper, som samfundsvidenskaberne rekonstruerer verdenshistorien. Hovedpointen er her, at vores selvforståelse opstår ved en selektiv udvælgelse og kronologisk sammensætning af historiske *højdepunkter*, altså udvalgte livsbegivenheder, som først bliver meningsfulde i og med deres narrative indordning.

I sin konsekvens bliver vores livshistorier relative i forhold til udvælgelsen af livsbegivenheder. Principielt set kan vi fokusere på de negative begivenheder og rekonstruere en livshistorie om en »ulykkelig barndom«, eller vi kan udvælge de positive og fremstille os i lyset af en »harmonisk« opvækst. Selvets narrative plasticitet er udtalt mangetydigt og relativt.

Samtidig fornægter konstruktionismen dog ikke, at narrativer og diskurser kan være rigide og forcerede. Dette anklager de netop den altfavnende *individ-diskurs* for at være. Hermed opnår konstruktionismens narrativ en underlig dobbelthed: Narrativet er arbitrært og relativt på den ene side, men kan på den anden være determinerende og lukket. Med denne dobbelthed står det uklart, under hvilke omstændigheder narrativet opnår den ene eller den anden form, og ikke mindst *hvordan* man i givet fald frigør sig fra de forcerede, eller *hvordan* man modificerer de modificerbare. Dermed når

konstruktionismen ikke ud til en egentlig terapeutisk henvisning. Spørgsmålene om, hvorvidt vi ved terapeutisk samtale »frit« kan ændre på menneskets opfattelse af egen identitet bagom henvisningen til en real livshistorie, står ubesvaret. Hermed efterlader konstruktionismen blot psykologen med alt for velkendte spørgsmål om terapeutens *stigmatisering* og *suggestion* af forbrugeren i den terapeutiske kontekst. Opstår psykiske lidelser entydig som resultat af forbrugers overtagelse af terapeutens ideologiske overbevisninger? Opstår forbrugers symptomer under fælles narrativisering og suggestion? Er psykiske lidelser reelle eller at betragte som sociale konstruktioner? Går diagnosen forud for lidelsen eller omvendt?

Disse problemer løser socialfænomenologien heller ikke, men den tilbyder ikke desto mindre en mere graderet opfattelse af hhv. objektiv og subjektiv frihed. Biografien er ifølge Schutz det »narrativ«, som samfundet tilbyder i form af erhvervsmæssige karrierer og positioner. Disse anerkendes som identitetsgivende, men de er absolutte og lukkede i deres idealtypiske former. Kronologien af disse samfundsgivne livsbiografier, og betingelserne for at indtræde i dem, bestemmes ved institutionalisering og lovudøvelse. Som sådan er de pr. definition objektive og »meta-strukturelle« og tegnes under lige så objektive grader af frihed af det enkelte subjekt. De kan opleves som frie eller forcerede alt efter deres status i subjektets naturlige indstilling, men er grundlæggende samfundsmæssigt bestemt. Ikke desto mindre er de i lyset af den individuelle tilegnelse opnåelige og fremstår derfor som *muligheder* for den enkelte. Et samfundsbestemt mulighedsrum, hvori individet via sin evne til at handle på baggrund af mening kan optage samfundets biografier i sin naturlige indstilling.

Med disse formuleringer tegner der sig hos Schutz et »narrativ«, der ved første øjekast ligner et rigid rollebegreb. Dette er dog kun indtil påpegningen af det forhold, at biografien ligesom idealtypificeringen er ideelle *rammer*, der henter sine konkrete former fra subjektets personlige tilegnelse og identifikation med disse. Graderne af frihed forudsættes af det sociale handlingsrum, men den endelige realisering finder sted i subjektets konkrete vi-orienteringer såvel som refleksive de-orienteringer. Hermed bliver biografierne formgivende rammer for det enkelte subjekts levede temporalitet. Eftersom biografiernes egentlige tilegnelse og modifikation er forbeholdt de konkrete vi-orienteringer, kan Schutz's biografier anskues som serier af semi-strukturelle interaktioner, altså *lokale diskurser*. Rollerne forudsættes for interaktionen, men deres konkrete form bestemmes i interaktionen og ikke før.

Eftersom deres konkrete realiseringer afhænger af vi-orienteringen, åbnes implicit muligheden for refleksiv bearbejdning af meningsstrukturer i selve interaktionen, før disse strukturer atter henfalder til det anonyme præ-refleksive grundlag i vores naturlige indstilling. I deres anonyme form opnår de status af *objektive* rammebetingelser for den levede subjektivitet.

Denne pointe synes forenelig med mange handlingsorienterede socialpsykologier, der opererer med distinktioner mellem bevidst og ikke-bevidst handling eller distinktioner mellem eksplicit og »skjult« social viden (tacit knowledge). Blandt disse henhører Giddens' *strukturteori* (Giddens, 1984), Meads *social behaviorisme* (Mead, 1934), Blumers *symbolske interaktionisme* (Blumer, 1969), Garfinkels *etnometodologi* (Garfinkel, 1967) eller *kritisk psykologi* repræsenteret ved Holzkamp (f.eks. 1983) eller Dreier (1997). Alle anerkender de i en eller anden form samfundets meningsstrukturer som implicite betingelser for subjektets udfoldelsesmuligheder, og de arbejder tilsvarende alle med idéen om den reflektive bearbejdningens afhængighed af subjektets erkendelse af disse betingelser.

Eftersom de anonyme prærefleksive betingelser afvises i konstruktionismen, vil der konsekvent ikke være andet tilbage end den frie genfortælling, der sætter sine egne rammer. Ifølge konstruktionismen bestemmes »rammebetingelser« i italesættelsen og *går ikke forud for denne*, hvormed den principielt set vender sig mod de traditionelle socialpsykologiers mindste fællesnævner.

For så vidt kan man hævde, at socialfænomenologiens terapeutiske ændringer sigter imod en forståelse, hvori

- 1) *Subjektet er en transcendent forudsætning for reflektiv bevidsthed.* Subjektets singularitet og historicitet er forudsat dets egen og terapeutens forståelse af vedkommende.
- 2) *Dets personlige identitet er et reflektivt fænomen, der tilegnes i subjektets vi- og de-orienteringer inden for et samfundsmæssigt begrænset handlingsrum.* Samfundets diskurser udgør objektive rammebetingelser for udfoldelsen af subjektets personlige identitet, men i en generel idealtypisk forstand og ikke i en specifik individualpsykologisk.
- 3) *Vellykkede tilegninger bliver optaget i subjektets naturlige indstilling som det anonyme meningsgrundlag, gennem hvilket vi oplever, reflekterer og handler.*

Sidstnævnte tese åbner op for den traditionelle psykologiske deling mellem et bevidst (reflektivt) og ubevidst/ikke-bevidst (præreflektivt) meningsgrundlag, fra hvilke subjektet oplevelser og handlinger indordnes. Hermed overskrider socialfænomenologiens biografier narrativets indbyggede stigmatisering af forbrugerne, i og med at biografierne fastholder et reelt præreflektivt meningsgrundlag, der realiseres og *kan modificeres* i den reflektive vi-orientering, men som på ingen måder er arbitrær og meningsløs forud for den reflektive indordning.

Objektiviteten består på det prærefleksive niveau, men ligeledes består den terapeutiske samtales stimulerende og meningsgivende effekter på det reflektive. Begge dele uden at subjektet tabes af syne som grundlæggende singulært, realhistorisk, og forudsat enhver meningsfuld diskussion om dette. Intet vundet, men heller intet tabt.

Hvor subjektet blev af i (social)psykologien

Schutz udgav *Phenomenology of The Social World* i 30'erne og bliver i psykologihistorien ofte fremstillet som en af pionererne i udviklingen af de tanker, der i dag har ført til konstruktionisme. Men polemisk fremstillet som her, viser disse standpunkter sig dog grundlæggende uforenelige. Hermed eksemplificerer Schutz i høj grad en mere moderat forståelse af diskursens rækkevidde og kausale relation til subjektet, man i dag *kan og burde* holde op imod socialkonstruktionismens ditto.

Forsvinder subjektet i så fremmedgørende en grad, som socialkonstruktionismens fordrer, bliver det svært at opretholde forbindelsen til den enkeltes førstepersonsperspektiv, d.v.s. den individuelle og personspecifikke oplevelse af egen livsverden, i hvilken vores singularitet og historicitet som selver er givet. Konstruktionismen når hermed aldrig ind til de uendelige personspecifikke variationer, som præger den konkrete vi-orientering, og som psykologer tillige underlagt i mødet med det unikke menneske eller grupper af unikke mennesker.

For psykologers vedkommende bliver behovet for en orientering mod forbrugerens førstepersonsperspektiv især synligt, når det anonyme prærefleksive og prælingvistiske grundlag, vi tager for givet, ikke længere er fælles. Vi må forudsætte store afvigelser i vores relevanssystemer, når det gælder marginaliserede grupper; flygtninge, 2. generationsindvandrere, gadebørn, hjemløse, narkomaner og prostituerede. I Schutz's perspektiv kan vi tilnærme os disse konkret eller abstrakt, men *vi kan dog aldrig leve deres specifikke liv fra deres respektive synsvinkler*. Der skal langt mere til at begribe den menneskelige væren i et oplevelsesperspektiv end under forudsatte idealtypificeringer. Graden af erfaring, indlevelse og medmenneskelig forståelse består på det prærefleksive niveau såvel som det refleksi-ve. Eller traditionelt formuleret: Man kan i ansigt til ansigt-situationen være en ganske god psykolog uden at være særligt teoretisk funderet (de-orientering), og man kan være nok så skrap i den teoretiske psykologi, men mangle evnen til umiddelbar social indleven (vi-orientering).

Fra Schutz's perspektiv indtager dette levede sociale liv den helt centrale betydning, og med distinktionen mellem den direkte og medierede socialitet er der åbnet op for mere end blot abstrakte og idealiserede tolkninger af dette levede liv. Det er den konkrete socialitet, som vi angiveligt kender dem fra vore egen hverdag, og i hvilken vi bestandig forudsættes som subjekt for egen livsverden. Det levede liv udtrykker i sig selv en kontinuerlig *subjektivitet* og *intersubjektivitet*, der principielt set burde tages for givet i tilfælde af, at de akademiske teorier ikke grundfæster denne overbevisende.

REFERENCER

- BLUMER, H. (1969): *Symbolic interactionism. Perspective and method*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, New Jersey.
- DREIER, O. (1997): *Subjectivity and Social Practice*. Center for Health, Humanity, and Culture. Aarhus Universitet. Danmark.
- GARFINKEL, H. (1967): *Studies in etnomethodology*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- GERGEN, K.J. (1991): *The Saturated Self*. Basic Books, U.S.A.
- GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society*. Polity Press. Cambridge.
- HARRÉ, R. (1998): *The Singular Self – An Introduction to the Psychology of Personhood*. Sage. London.
- HOLZKAMP, K. (1983): *Mennesket som subjekt for videnskabelig metodik*. Stencil. Oversat fra: Braun et al.: *Karl Marx und die Wissenschaft vom Individuum*. Marbourg.
- MEAD, G.H. (1934): *Mind, Self and Society*. Ed. Charles W. Morris. University of Chicago Press, Chicago.
- SCHUTZ, A. (1932): *The Phenomenology of the Social World*. Heinemann Educational Books Ltd, London.
- SCHUTZ, A. & T. LUCKMANN (1974): *Structures of the Life-world*. Heinemann Educational Books Ltd, London.